

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ**

**Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ**

**К.КАРАСАЕВ АТЫНДАГЫ
БИШКЕК МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 10.20.616 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШИ

На правах рукописи

УДК: 821.161.1:82-3(575.2) (043.3)

ДЖОЛБУЛАКОВА ЧОЛПОН АРСЫМАТОВНА

**КЫРГЫЗСТАНДЫН АЗЫРКЫ ОРУС
ПРОЗАСЫНЫН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

10.01.01 – кыргыз адабияты

филология илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

БИШКЕК – 2021

Диссертациялык иш Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин кыргыз адабияты кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Абакиров Курманбек Абакирович,
филология илимдеринин доктору,
Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз
улуттук университетинин профессору,
кыргыз адабияты кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер:

Койчүев Бактияр Турарович,
филология илимдеринин доктору, доцент
Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Орус славян
университетинин «Адабияттын тарыхы
жана теориясы» кафедрасынын башчысы

Асанова Дамира Амангельдиевна,
филология илиминин кандидаты, доцент,
Ош мамлекеттик университетинин орус
филологиясы факультетинин дүйнөлүк
адабият кафедрасынын башчысы

Жетектөөчү уюм: Сатыбалды Наматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана адабияты кафедрасы. Дареги: 22600, Нарын шаары, Сагынбай Орозбак уулу көч. №25

Диссертация 2021-жылдын 28-сентябрында саат 13.00дө филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алууга жазылган диссертацияларды коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институту, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин алдында түзүлгөн Д 10.20.616 Диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Борбордук илимий китепканасынан (Дареги: 720071, Бишкек ш., Чүй проспекти, 265-а) Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин китепканасынан (720033, Бишкек ш., Фрунзе көч. 547) К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин китепканасынан (722044, Бишкек ш., Ч. Айтматовдун проспекти, 27) жана ЖАКтын электрондук порталынан <https://vc.vak.kg/b/10--xar-t7o-pya> шилтеме боюнча таанышууга болот.

Автореферат 2021-жылдын 27-августунда таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
филология илимдеринин кандидаты**

Н.Т. Ыйсаева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Орус тилиндеги адабият жеке эле орус этносунун өкүлдөрү үчүн гана эмес, евразиялык ареалда өзгөчө мааниге ээ. Советтер Союзунун мейкиндигинде жашап, белгилүү идеялык-эстетикалык эрежелер менен бекемделген орус тилдүү адабият тарыхый-маданий феномен катарында азыркыга чейин өзүнчө бир улуттук рухий турмуш менен ар түрдүү өлкөлөрдөгү улуттар аралык адабияттарга өзгөчө бир көпүрө сыяктуу кызмат кылып, аларды алда канча кеңири орус дүйнөсүнө, андан ары дүйнөлүк адабий процесске чыгаруу милдетин өтөп келет.

Кыргызстандын орус тилиндеги искусствосу орус тилиндеги адабият менен бирдикте өнүгүүнүн белгилүү бир этаптарын басып өтүү да, аны өз алдынча тарыхый-маданий феномен катары гана эмес Кыргызстандын орус тилиндеги адабиятынын жалпы тарыхынын контекстинде караштыруу мүмкүн болуп калды. Биз бул көз караштын бирин да жокко чыгарбай аны диссертациялык иликтөөбүздө колдонуу аракетин көрөбүз.

Кыргызстандын *орус адабияты же орус тилдүү адабият* терминдерине карата өзүнүн методологиялык ыкмаларын билдирип, Г.Н.Хлыпенко буларды жазат: «Кеңири маанисинде орус тилдүү адабият дегенибизде улуттук тийиштүүлүгүнө карабай орус тилинде жаратылган адабиятты түшүнөбүз. Тар маанисинде ал орус жазуучулары тарабынан жазылып, орус адабияты деп аталган адабияттан айырмаланып орус эмес жазуучулар жараткан адабият болуп эсептелет. «Орус адабияты» жана «Орус тилдүү адабият» терминдеринин шарттуулугун моюнга алуу менен биз мурдагы союздук республикаларга, азыркы эгемен мамлекеттерге карата буга дейре турукташып калган «орус адабияты» терминин колдонобуз (биздин көз карашыбызда «орус тилдүү адабият» термини талашсыз болбосо да тагыраак).

Мындай көз караш кыйла натыйжалуу жана түшүмдүү көрүнөт. Аталган маселе боюнча терминдердин талаштуулугун түшүнүп, биз өз ишибиздеги талдоолорго Ч. Т.Айтматов, М. Т. Байжиев жана Т. Ибраимов сыяктуу орус тилдүү жана О. Бондаренко, Д. Ащеулов, В. Михайлов-Лидский өңдүү орус жазуучулары деп эсептелген авторлордун тексттерин да киргиздик. Аныгында бул топтун экөөсү тең Кыргызстандын жалпы адабиятынын тарыхына кирген орус адабиятынан орун алды.

Кыргызстандын заманбап адабиятына карата алганда бизге орус адабияты жана орус тилдүү адабият терминдерин маанилеш катары колдонуп, ага улуттук тиешелүүлүгүнө карабай орус тилинде жазылган бардык чыгармаларды киргизүү туура көрүнөт.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. XX кылымдын экинчи жарымында түптөлгөн Кыргызстандын орус тилдүү адабияты өнүгүүнүн белгилүү бир мезгилдик тилкесинен өтүү, ал өз өнүгүү жолунда ар түрдүү социалдык-саясий жана идеологиялык шарттарды башынан кечирди.

«Доор сезим-туюмунун» өзгөрүүсү (В.Жирмунский) маалыматтык ааламдашуу доорунда жашаган, жаңы формаларды жана айлана-чөйрөгө кара-

та өзүнүн мамилесин чагылдырган каражаттарды издеген заманбап адамдын психотибин өзгөрттү. Тарыхый-маданий процесстер жалпысынан Кыргызстандын улуттук адабиятынын, анын ичинде орус тилдүү адабияттын жанрдык-стилдик системасынын трансформациясына алып келди. Мына ушундай көз караштардан алганда азыркы орус тилдүү адабият илимий изилдөөнүн предмети боло элек.

Ошентип, **диссертациянын илимий жаңылыгы** заманбап адабият таануудагы жаңы изилдөөчүлүк проблематика катарында аныкталып, **актуалдуулугу** Кыргызстандагы орус тилдүү адабияттын дүйнөнүн социомаданий реалдуулугу, абалы, орду жана мааниси өзгөргөн шарттарда жашоосу менен шартталган.

Сунуш этилген изилдөөнүн актуалдуулугу мындан тышкары атамекендик адабият таанууда алгач ирет монографиялык иликтөө мүнөзүндө Кыргызстандын XX-XI кылымдар ичиндеги орус тилиндеги прозасынын башаттарынан жана булактарынан тарта генезисине, реализмден постмодернизге карай өнүгүү, жашоо шарттарына тарыхый-маданий дискурс берилгендиги менен байланышат. Иште азыркы адабий процесстин контекстинде адискей адабиятчылар коомчулугу тарабынан эл аралык деңгээлде таанылып, бирок айрым аз сандагы адабий-сын макалалар менен адабий изилдөөлөрдөн тышкары ой элегинен өткөрүлө элек авторлордун чыгармалары талдоого алынат.

Адабият таануучулук жана коомдук гуманитардык көз караштардан алганда да коомдун тарыхый-маданий жана маалыматтык-технологиялык, коомдук-рухий абалындагы көп нерселерди ачыктоого көмөк берген мындай иликтөөлөр **актуалдуу** болуп эсептелет.

Диссертациялык теманын илимий-изилдөө программалары менен байланышы. Илимий изилдөөнүн темасы Жусуп Баласагын атындагы КУУнун илимий изилдөөлөрүнүн тематикалык пландарына толук дал келет.

Иштин негизги максаты болуп Кыргызстандын азыркы орус тилдүү прозасынын идеялык-тематикалык жана жанрдык-стилдик өзгөчөлүктөрүн айкындоо эсептелет.

Бул максатка жетүү үчүн төмөндөгүдөй **милдеттерди** коюп, чечүү талап кылынды:

– XX экинчи жарымындагы жана XXI кылымдын башындагы адабият таанууда жана адабий сында орус жана орус тилдүү адабият түшүнүктөрүнүн мазмундук мүнөздөмөсү;

– XX кылымдагы Кыргызстандын орус адабиятына тарыхый-маданий дискурс;

– XX–XXI кылымдардагы тарыхый-маданий контекстте Кыргызстандын орус тилдүү прозасын сыпаттоо;

– XXI кылымдагы адабий процесстердин контекстинде Кыргызстандагы орус тилдүү азыркы прозанын негизги өнүгүү тенденцияларын аныктоо;

– Кыргызстандагы орус тилдүү азыркы прозанын тарыхый-маданий өзгөчөлүктөрүн жана идеялык-эстетикалык изденүүлөрдүн жекечеликтерин изилдөө;

– Кыргызстандын орус тилдүү азыркы прозанын жанрдык системасынын анализи жана поэтикасынын өзгөчөлүгү;

– XX–XXI кылымдар тогошкон мезгилдеги социалдык-саясий жана маданий контекстте Ч.Т. Айтматовдун «Кассандранын эн тамгасы» жана «Тоолор кулаганда: Кызкайып» романдарынын поэтикасындагы публицистикалык мотивдерди айкындоо;

– А. И. Ивановдун прозасынын көркөм методунун жана социалдык-нравалык проблематикасынын өзгөчөлүктөрүн айкындоо;

– Талип Ибраимовдун көркөм дүйнөсүн сыпаттоо;

– Олег Бондаренконун прозасынын көркөм психологизмин талдоого алуу;

– Дмитрий Ащеуловдун прозасынын жанрдык өзгөчөлүгүн постмодернизм маданиятынын контекстинде ачып берүү;

– Владимир Лидскийдин прозасынын жанрдык-стилдик өзгөчөлүктөрүн мүнөздөө;

– Кыргызстандын азыркы орус адабиятында чындыкты чагылдырууда идеялык-тематикалык жаңырыктарды жана эстетикалык формаларды ачып берүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Кыргызстандын адабият таануусунда орус тилдүү адабияттын проблемаларына XX–XXI кылымдарда адабиятчылар **Е.К. Озмитель, Ч.Т. Жолдошева, М.А. Рудов, Г.Н. Хлыпенко, В.И. Шаповалов, А.С. Кацев, К.Мамбеталиев, И.Д. Лайлиева, Л.В. Иванова, Ч.З. Мамытбекова, Б.Т. Койчүев, Д.А. Асанова, М.С. Савина, А.Г. Нарозя, Н.А. Баудинова** ж.б. кайрылышкан.

Кыргызстандын заманбап орус прозасы өзүнчө монографиялык изилдөө алкагына туш болгон эмес. Мезгилдик жактан алганда акыркы болуп **М.С. Савинанын** «Русскоязычная проза кыргызских писателей-билингвов» [*Савина, М.С.* Русскоязычная проза кыргызских писателей-билингвов. Учебно-методическое пособие к авторскому спецкурсу [Текст]// М.С. Савина. – Бишкек: КОСУ, 2011] аттуу эмгеги эсептелет.

Кыргызстандын орус тилиндеги адабиятынын жашап-өнүгүүсүнө **Б.Т.Койчүевдун** «Центральноазиатская литература Кыргызстана как многонациональный контекст: история русского дискурса (от древности к 21 веку)» деген докторлук диссертациясы менен монографиясынын бир главасы арналган. Борбордук Азия адабиятынын орус дискурсуна караштыруу менен Б.Т.Койчүев евразиялык жазуучулардын орус тилдүү чыгармачылыгынын жаралышын аймактын стадиялык өнүгүүсүндөгү тарыхый-маданий мыйзамченемдүүлүктөр менен шартталган табыгый көрүнүш деп эсептейт. Окумуштуунун мындайча жыйынтыкка келүүсүнө назар салсак, анын чыгарган тыянактары жалпы теориялык мүнөздө болуп, көбүнчө Кыргызстандын азыркы адабиятынын идеялык-эстетикалык негиздерине тийешелүү экендигин көрөбүз [*Койчүев, Б.Т.* Центральноазиатская литература как многонациональный контекст: история русского дискурса / Диссертация на соискание научной степени доктора филологических наук [Текст]// Б.Т. Койчүев. – Бишкек: КРСУ, 2015].

Жогоруда аталган изилдөөлөрдүн орбитасына Кыргызстандын азыркы орус тилдүү жазуучуларынын чыгармаларынын жанрдык системасы, поэтикалык өзгөчөлүктөрү жана стилдик изденүүлөрү кирген эмес, алардын эмгекте-

ринде мындай максат-милдеттер коюлган да эмес. Сунушталып жаткан эмгек орус тилдүү прозанын идеялык-тематикалык жана жанрдык-стилдик өзгөчөлүгүнө арналган биринчи монографиялык изилдөө болуп саналат. Диссертациялык дискурста адабият таанууда алгач ирет диахрондук жана синхрондук ракурстарда Кыргызстандын орус адабиятынын тарыхый-маданий экскурсу берилет.

XXI кылымдын башталышындагы заманбап адабият таануу улуттук эгемендүү өлкөлөрдө СССРдин кыйроосунан кийин пайда болгону менен, *орус жана орус тилдүү адабияттар тууралуу* терминологиялык жана түшүнүктүк талаштарга илимий кызыгуу акырындап жокко чыкты. Сунуш кылынган иште Кыргызстандын заманбап адабиятындагы орус дискурсу анын идеялык-тематикалык жана жанрдык-стилдик системасын эске алуу менен аталган түшүнүктөргө тиешелүү талдоолор берилди.

Анализ үчүн тартылган көркөм материалдардын көпчүлүгү да илимий талдоого алгач ирет алынды. Диссертациянын темасы учурдагы адабий процесс менен байланыштуу болгондуктан, анын тарыхый-маданий жана идеялык-эстетикалык өзгөчөлүктөрүн талдоолор да жаңы болуп, адабияттагы жаңылыктарга карата мамиленин мүнөзүн айкындайт.

Глобалдуу маалыматтык дүйнө жана Кыргызстандын заманбап маданияты контекстинде орус тилдүү жазуучулардын чыгармачылыктарын талдоолордон келип чыккан тыянактар да өз алдынчалыкка эгедер.

Иштин **илимий-теоретикалык мааниси** алгач ирет Кыргызстандын адабият таануусунда көркөм методдун жана модернисттик жана постмодернисттик дүйнөтаанымдын көз-карашынан заманбап орус тилдүү прозанын классификациясын келтирүү аракети жасалгандыгына байланышат. Азыркы адабий процесстин идеялык-эстетикалык тенденциялардын обзорунун жана адабияттагы жаңылыктардын анализинин негизинде Кыргызстандын орус адабиятынын стадиялык өнүгүү этаптары айкындалат.

Иштин практикалык маанилүүлүгү. Кыргызстандын орус адабиятынын жалпыланган изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары маданий саясатты калыптандырууда, академиялык илим тарабынан жана университеттик билим берүү практикасында филологиялык жана маданий жактан өздөштүрүүдө окуу куралдарынын жана китептеринин мазмунун жаңылоо боюнча методикалык иштерде колдонулушу мүмкүн. Диссертациянын негизги идеялары жана корутундулары адабияттын теориясы жана тарыхы тармагындагы иштеп чыгуулар, заманбап адабий процесстерди анализдөө үчүн колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын материалдары кыргыз, орус адабияттарынын, Кыргызстандагы орус адабиятынын тарыхтары боюнча университеттик сабактарды окутуу жана окуу программаларын түзүүдө колдонулушу ыктымал.

Коргоого коюлуп жаткан диссертациянын негизги жоболору:

– Кыргызстанда орус адабияты XIX–XX кылымдын чегинде колониалдык бийликтин географиялык жана этникалык чөйрөнү өздөштүрүү муктаждыктарынан улам келип чыгып, мунун өзү тоолук кыргыздардын аймагы тууралуу алгачкы орус тилдүү чыгармалардын тематикалык жана жанрдык багыттарын аныктаган.

– Кыргызстандын орус адабиятынын жаңы сапаттык деңгээли Кыргызстанда төрөлүп, бүткүл өмүрүн аны менен байланыштырган авторлордун чыгармаларынын жарыкка чыга баштоосу менен шартталат;

– СССРдин курамына кирген элдердин тарыхый-маданий турмушу, идеологиялык көрсөтмөлөр жана илим, маданият жана билим берүүнүн калыптанган системасы 60-жылдардын экинчи жарымында дүйнөнүн көркөм картинасы боюнча өзгөчөлөнгөн орус тилдүү адабият феноменинин пайда болушуна алып келген;

– XX–XXI кылымдардын чегинде орус адабияты курч социалдык жана публицистикалык мүнөзгө ээ болуп, салттуу жанрдык-стилдик координаттарда жаңы темаларды өздөштүрүүгө өткөн;

– XXI кылымдын биринчи он жылдыгындагы адабий процесс жеке эле жаңы темаларды өздөштүрүү менен эле эмес, ошондой эле Кыргызстандын орус прозасынын жанрдык-стилдик диапозонунун кеңейиши менен да мүнөздөлөт;

– Совет доорундагы адабият менен салыштыра келгенде Кыргызстандагы орус адабияты көркөм методдордун, жанрлардын жана стилдик изденүүлөрдүн көп түрдүүлүгү менен айырмаланат;

– Заманбап орус адабиятында реалисттик прозанын салттары улантылса (А. Иванов, М. Байжиев, Т. Ибраимов, И. Лайлиева, А. Зеличенко, А.Крячун, А. Камышев, В.Александров, К. Караханиди, Е. Али, Ж. Акаева, Д. Светличная, А. Аяпова... ж.б.), постмодернизм орто жана жаш муундагы жазуучулардын чыгармачылыгынан көрүнөт (Т. Мадылбай, О. Бондаренко, Д. Ащеулов, А. Хегай, Ю. Кулешова, Р. Каримов, А. Молчанов ж.б.);

– Кыргызстандын орус адабияты коомдун маалыматтык глобалдашуу доорундагы эстетикалык тенденцияларынын жалпы дүйнөлүк нугунда өнүгүү менен бирге республиканын коомдук жашоосунун реалдуулугун жана карамакаршылыктарын чагылдырат.

Издөнүүчүнүн жеке салымы.

1. XX–XXI кылымдардагы адабий процесстин контекстинде Кыргызстандын орус прозасынын генезисинин этаптары жана өнүгүүсү алгач ирет караштырылды.

2. Азыркы адабий процеске карата Кыргызстандын орус тилдүү адабияты жана орус адабияты түшүнүктөрү иликтенди

3. Буга дейре адабият таануучулук эмгектерде электен өткөрүлбөгөн адабий процесс иликтенип, көркөм-адабий чыгармалар талдоого алынды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Диссертациянын материалдары Кыргызстан жана Россиядагы илимий иштердин басылмаларында, талкууларда жана «Литературный Кыргызстан» журналынын бет ачарларында апробацияланды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда толук чагылдырылышы. Изилдөөнүн темасы боюнча ар түрдүү журналдарда, жыйнактарда, конференциялардын материалдарында 9, анын ичинде 4 илимий макала КР ЖАК тарабынан сунушталып, рецензиялануучу мезгилдүү басылмалар

да жарыяланды. Макалалар РИНЦ тармагына киргизилген 5 журналда жарык көрдү. Жарык көргөн макалалардын жалпы баллы 163тү түзөт.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, 3 главадан, 9 параграфтан, корутундудан, адабияттардын тизмесинен жана тиркемеден турат. Иштин «Становление и развитие русской прозы Кыргызстана: историографический дискурс и методологический подход» деп аталган биринчи главасы тарыхый-теориялык жана методологиялык мүнөз алып жүрөт.

«1.1. Русская проза Кыргызстана в историко-культурном контексте XXI века» деген биринчи параграфта Кыргызстандын орус адабиятынын жыйырманчы кылымдагы башаттары, генезиси жана стадиалдык өнүгүшү иликтенет. Тарыхнаамалык дискурс изилдөөнүн андан аркы методологиясын аныктады: айрыкча маанилүү көрүнүштөр менен авторлорду талдоо контекстке орус тилдүү адабият сыяктуу тарыхый-маданий феноменди киргизүү аркылуу Кыргызстандын адабият тарыхындагы мыйзамченемдүүлүктөрдү айкындоого шарт түздү.

«Понятия русская и русскоязычная литература в литературоведении и литературной критике второй половины XX - начала XXI века» деп аталган экинчи параграф теориялык-методологиялык өнүткө жазылып, анда изилдөөнүн темасынын тандалышы жана талдануучу материалдарга мамиле айкындалат.

«Современная русская проза Кыргызстана на русском языке в контексте литературного процесса XXI века» аттуу экинчи главада XX-XXI кылымдар чегиндеги адабий процесстин мыйзамченемдүүлүктөрү (**2.1.** Историко-культурное своеобразие и идейно-эстетические поиски современной прозы Кыргызстана на русском языке) жана реалисттик искусствонун улуу муундагы өкүлдөрү болушкан Ч. Айтматовдун (**2.2.** Публицистические мотивы в мифопоэтике романов Ч. Т. Айтматова «Тавро Кассандры» и «Когда падают горы. Вечная невеста»), А. И. Ивановдун (2.3. Социально-нравственная проблематика прозы А.И.Иванова), Т.И.Ибраимовдун (**2.4.** Художественный мир Талипа Ибраимова) чыгармалары боюнча талдоолор берилген.

«Проза Кыргызстана в поисках новых смыслов: идейно-тематическое и жанровое многообразие, своеобразие поэтики современной русской прозы» деген 3-главада чыгармачылыктарын айрым жалпылоолор менен постмодернизм маданиятына киргизүүгө боло турган О.Бондаренконун (**3.1.** Художественное своеобразие психологизма прозы Олега Бондаренко), Д.Ащеуловдун (**3.2.** Миры и антимиры Дмитрий Ащеулова), В.Лидскийдин (3.3. Жанровостилевое своеобразие прозы Владимира Лидского) чыгармалары изилденет.

Главалардын мындай түзүлүшү Кыргызстандын орус прозасына карата тарыхый-адабий дискурс жасап, XX-XXI кылымдар чегиндеги анын идеялык-эстетикалык изденүүлөрү, адабий реализмден постмодернизм маданиятына карай кыймылы боюнча жалпы корутундулар чыгарууга шарт түздү.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациялык иштин **киришүүсүндө** алынган жыйынтыктардын актуалдуулугу жана илимий жаңылыгы берилип, илимий изилдөөнүн максаты, мил-

деттери жана коргоого чыгарылган жоболор, иштин теориялык жана практикалык мааниси мүнөздөлгөн. Ошондой эле иштин апробациясынын жана изилдөөнүн жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышы келтирилген.

1-бап «Кыргызстандын орус прозасынын түптөлүшү жана өнүгүүсү: тарыхнаамалык дискурс жана методологиялык ыкмалар» деп аталып, 3 параграфтан турат. **«Кыргызстандын орус прозасы 20 кылымдын тарыхый-маданий контекстинде»** деп аталган биринчи параграфта республикада орус адабиятынын жаралып, өнүгүшүнүн экскурсу келтирилген, анын идеялык-эстетикалык негиздери жана жанрдык системасы ачылган. Россия империясынын геосаясий кызыкчылыктары, анын түзүмүнө кыргыздардын территориясынын жана урууларынын кирүүсү улуттук тематикага ылайык орус адабиятынын пайда болуусуна түрткү болду. XIX–XX кылымдардагы орус адабиятындагы кыргыз темасы илимий, тарыхый, аймак таануучулук, очерктик-документалдык, көркөм тексттер менен берилгени - Кыргызстанга карата россиялык коомдук ой-пикирдин кызыгуусунун күчөшүнүн күбөсү болуп саналат.

Совет доорунда Кыргызстандын орус адабияты негизги методу социалисттик реализм болгон көп улуттуу совет адабиятынын идеялык-тематикалык нугунда өнүктү.

Кыргызстандын орус адабиятынын жанрдык системасында 1970-1980-жылдарга чейин очерктер, болгондо да аймактаануучулук мүнөздөгү чыгармалар басымдуу. Чакан (аңгемелер) жана орто (повесттер) чыгармалар XX кылымдагы Кыргызстандын орус адабиятында романга салыштырмалуу алганда олуттуу орунду ээлеп келди.

1-баптын «XX кылымдын экинчи жарымындагы – XXI кылымдын башындагы адабият таануудагы жана адабий сындагы орус жана орус тилдүү адабият түшүнүктөрү» аттуу экинчи параграфы совет доорундагы жана эгемендүү Кыргызстандын тарыхый-адабий контекстиндеги *орус жана орус тилдүү адабият* түшүнүктөрүнүн теориялык маселеси менен анын маңызын чечмелөөгө арналган.

XX кылымдын экинчи жарымында орус тилдүү адабияттын пайда болушу мыйзам ченемдүү көрүнүш катары кабыл алынып, ал бирдиктүү мамлекеттик түзүлүшкө кирген элдердин улуттук жашоолорунун реалдуулуктары менен шартталган. Социалдык-саясий негиз, идеология жана бирдиктүү жалпы маданий мейкиндик совет доорундагы орус тилдүү адабияттын идеялык-мазмунунун жалпылыгын аныктаган. Жаратылган тилдин көз карашынан алганда орус көркөм дискурсуна кирүү менен орус тилдүү адабият улуттук да, орус да адабияттарынын бөлүгү болуп эсептелип калат. Улуттук дүйнөтаанымдын, архетиптик образдардын жана бөтөн тилдин синтези, аларды дүйнөнүн өздүк модели аркылуу чагылдыруу адабиятчылар тарабынан ар кандай позициядан караштырылган татаал маданий феномендердин жаралышына алып келет. Көп улуттуу деп аталган адабияттын тарыхы боюнча алганда орус тилдүү адабиятты XX кылымдагы адабий процесстин өз бет алдынча багыты катарында бөлүп кароо туура болот.

Орус тилдүү ар бир автордун чыгармачылыгы индивидуалдуу болгону менен тарыхый-маданий реалдуулук жана ХХ кылымдын экинчи жарымындагы адабий процесстин мыйзамченемдери менен шартталган айрым жалпылыктарды байкоого болот. Бул жагынан Кыргызстандын улуу муундагы орус тилдүү жазуучусу Мар Ташымович Байжиевдин инсандыгы жана тагдыры айырмалуу. Мар Ташымович - репрессияланып, кыргыз улутчулу катары лагерге айдалып, ошол жакта көз жумган, залкар “Манас” эпосун изилдөөчү Ташым Байжиевдин уулу. Бул иш Мар Ташымовичтин тагдырына өчпөс из калтырды да, атасынын өмүр жолун жакшы билген уул катары ал “Манас тууралуу баянды” автордук интерпретациясын жазып чыкты.

Мар Байжиев өз атасына 2004-жылы “Өрнөктүү адамдардын өмүрү” сериясынан басылып чыккан “Ташим Байжиев. Литературный портрет на фоне эпохи” аттуу документалдык-биографиялык китебин арнады. Мында жазуучунун көркөмдүк дараметинин, идеялык-нравалык позициясынын өзгөчөлүгү, өз өмүр жолун жана өлкөнүн тарыхын кайра ой элегинен өткөрүү аракетинин үзүрү таасын көрүнөт. Ушул ыңгайда китептеги “Мой хлеб” аттуу автобиографиялык аңгемеси бөлүнүп турат. Мар Байжиевдин чыгармачылыгы үчүн автор тарабынан кыйла ачык берилген автордук позициясы бар насаат-аңгеме мүнөздүү. Поэтика жагынан алганда аңгемеде өзгөчө орунду диалогдор жана каармандын ички монологу ээлеп, ал каармандын кулк-мүнөзүн толук ачып берүүгө кызмат кылат. Реалисттик көркөм метод авторго социалдык шартталган дүйнө картинасын жана нравалык тандоо жолунда турган инсанды жаратууга көмөк болот.

XX-XXI кылымдардын тогошкон кезинде Кыргызстандын адабий процессине жаш курагы, дүйнөтаанымы жана эстетикалык принциптери боюнча айырмалуу жаңы жазуучулар келип кошулду. Кыргызстандын орус тилинде жазышкан ар башка улуттагы жаш жазуучуларында улуттук дүйнөтаанымдын жана текст жазуунун амбиваленттүүлүгү анчалык көрүнбөйт. Алар өзүлөрүнүн чыгармачылык натурасы үчүн жакын болгон тилде өздүк дүйнөлөрүн жаратышып, азыркы маалыматтык коомдун глобалдык дүйнөсүн чагылдырышат. Орус тилдүү адабият термини коммунисттик идеологиядан тышкары улуттар аралык катнаш тили катары көп улуттуу империянын чегинде таштай бекитилгендиктен башка кандайдыр бир жалпылоочу, сапаттык жана идеялык коннотация алып жүргөн. Орус тилдүү адабият феномени “мазмуну боюнча бирдиктүү жана формасы боюнча ар түркүн совет адабияты” деген идеологиялык лозунгду бекемдеген жана көп улуттуу мамлекеттик түзүлүштө орус тилинин ролу менен маанисин күбөлөп турган сыяктуу болчу.

1991-жылдан кийин эгемендүүлүккө ээ болгон республика деп таанылган Кыргызстандын орус адабиятына карата биздин көз-карашта аталган термин өз актуалдуулугун жоготту. Кыргыз Республикасынын заманбап реалдуулугунда орус тилдүү адабият түшүнүгү дүйнөнү өзгөчө таанып-билүү, дүйнөлүк көз-карашты башкача билдирген мааниге, же этникалык принципке ээ эмес: орус тилинде ар түрдүү улуттун өкүлдөрү жазат – орустар, еврейлер, украиндер, немецтер, корейлер, уйгурлар, дунгандар, казактар ж.б. Бирок булардын

бардыгын бир нерсе бириктирип турат, алар бардыгы тең өз мекенин Кыргызстан деп эсептешет жана өз тексттеринде дүйнө таанымын, көз-караштарын өз мекени, өз жери менен тыгыз байланышта чагылдырышат.

Жогоруда айтылгандардан улам биз азыркы реалдуулукта *Кыргызстандын орус тилдүү адабияты* түшүнүгү *Кыргызстандагы орус адабияты* терминине маанилеш деп эсептейбиз жана бул болсо баарынан мурда чыгарманы жазуунун тилин түшүндүрөт.

Биринчи бап боюнча корутундулар:

– Россия империясынын геосаясий кызыкчылыктары, анын курамына кыргыздардын территориясынын жана урууларынын кириши ага ылайык улуттук тематикадагы орус адабиятынын пайда болушуна түрткү болгон;

–XIX–XX кылымдардагы орус адабиятындагы кыргыз темасы илимий, тарыхый, аймактык, очерктик-документалдык, көркөм тексттер аркылуу берилип, алар Кыргызстанга карата россиялык коомдук ой-пикирдин жана кызыкчылыктын күчөгөндүгүн айгинелеп турган.

– *Кыргызстан жөнүндөгү орус адабияты жана Кыргызстандын орус адабияты* түшүнүктөрүн айырмалоо зарыл; Кыргызстандын орус адабияты согушка чейинки жылдары, тагыраак айтканда, республикада туулуп-өсүп, өз тагдырын тоолуу аймак менен байланыштырган жана аны өз мекени деп эсептеген жазуучулар адабиятка келгенде жаралган;

– Согуштан кийинки жылдары Кыргызстандын адабияты өнүгүүнүн жаңы этабына көтөрүлүп, бүткүлсоюздук, андан соң дүйнөлүк адабий процеске кошулат. Мында өзгөчө роль Ч.Т. Айтматовдун чыгармачылыгына тиешелүү, анын чыгармачылык таасири кийинки кыргыз жана совет адабиятына зор болгондугу талашсыз;

– XX кылымдын экинчи жарымында бүткүл союздук аренада, Кыргыз Республикасы менен бирге *орус тилдүү адабияттын* тарыхый-маданий феномени пайда болот; XX кылымдын экинчи жарымында орус тилдүү адабияттын пайда болушу бирдиктүү мамлекеттик түзүлүшкө кирген элдердин улуттук реалдуу жашоосу менен шартталган мыйзам ченемдүү көрүнүш; Социалдык-саясий негиз, идеология жана бирдиктүү жалпы маданий мейкиндик совет доорунун орус тилдүү адабиятынын идеялык-мазмундук жалпылыгын аныктаган; Улуттук дүйнө таанымдын, архетиптик образдардын жана дүйнөнүн өздүк моделин бөтөн тилдерде чагылдыруунун синтези адабиятчылар тарабынан ар кандай позициядан каралуучу модели менен бирге татаал маданий феноменди жаратат;

– Дүйнөлүк геосаясий картанын жана идеялык-нравалык багыттардын өзгөрүүсү сөзсүз түрдө сөз искусствосундагы мазмундук жана формалдык изденүүлөрүнүн трансформациясына алып келет; Азыркы реалдуулукта *орус тилдүү адабият* түшүнүгү *Кыргызстандын орус адабиятына* маанилеш болуп, ал баарыдан мурда чыгармалардын жазылган тилин түшүндүрөт;

– Кыргыз Республикасынын заманбап орус тилдүү адабиятынын жашап-өнүгүүсү адабий процесстин контекстинде анын жанрдык системасын жана чыгармалардын поэтикасын изилдөөнү талап кылат.

2-бап «**Кыргызстандын орус тилиндеги азыркы прозасы XXI кылымдагы адабий процесстердин контекстинде**» деп аталып, 3 параграфтан турат.

Бул изилдөөнүн илимий методологиялык негизинде тарыхый-маданий, салыштырма-тарыхый, функционалдык жана герменевтикалык адабият таануунун принциптери жатат.

Изилдөөнүн объектиси болуп Кыргызстандын азыркы орус тилдүү прозасы эсептелет. Изилдөөнүн орбитасына Ч. Айтматов, М.Байжиев, А. Иванов, Т. Ибраимов, В. Лидский, О. Бондаренко, Д. Ащеулов жана башка жазуучулардын чыгармалары кирет. Изилдөөнүн объектилерин тандоо талапкердин жеке жактыруусуна эмес, алардын чыгармаларынын идеялык-эстетикалык сыпаттамасы, окурмандар, адабият сынчылары жана адабият таануучулар тарабынан көрсөтүлгөн авторлордун чыгармаларын эл аралык деңгээлде таанаткан объективдүү факторлорго байланышканын белгилей кетүү зарыл.

Илимий изилдөөнүн предмети болуп Кыргызстандын орус тилдүү прозасынын көркөм методдору, жанрдык системасы жана идеялык-эстетикалык өзгөчөлүгү эсептелет.

Жогортодо айтылган теориялык ойлор диссертациянын сунушталган бөлүмүнүн өзүнчө методологиялык негиз иретинде анын структурасын аныктады. Биринчи параграфта **XXI** кылымдын башындагы Кыргызстандын орус тилдүү адабиятындагы тарыхый-маданий жана идеялык-эстетикалык изденүүлөрдү айкындоо негизги орунда турса, кийинки параграфтарда ушул мезгилдин эң бараандуу жазуучулары Ч. Айтматов, А. Иванов жана Т. Ибраимовдун чыгармачылыктары анализденди.

2-баптын «Кыргызстандын орус тилиндеги азыркы прозасындагы тарыхый-маданий өзгөчөлүктөр жана идеялык-эстетикалык изденүүлөр»–деген биринчи параграфы учурдагы адабий процесстин өзөктүү тенденцияларын, дүйнөлүк маданияттын адабий багыттарынын контекстинде республиканын заманбап жазуучуларынын идеялык-эстетикалык изденүүлөрүн чагылдырат.

XXI кылымдагы прозалык басылмалар анын методологиялык жана жанрдык-стилдик диапозону кеңейгендигин айгинелейт. Өздүк көз карашты ачыктоонун эркиндиги жана чыгармаларды жарыялоодо цензуранын жоктугу китеп базарына өзүнүн идеялык-эстетикалык сыпаттамасы боюнча ар башка китептердин чыгышына алып келди.

Постсоветтик мезгилдеги кыргыз адабиятынын өнүгүш мыйзамченемдери Л. Үкүбаева менен Д. Буржубаеванын «Слово о современном состоянии кыргызской литературы» деген макаласында талдоого алынды. Макалада белгилүү өлчөмдө Кыргызстандын орус тилдүү адабияты менен айкалыша келген кыргыз адабиятына идеялык-тематикалык, эстетикалык обзор берилет. Постсоветтик доордогу адабияттын мүнөздүү өзгөчөлүгү деп адабиятчылар жазуучулардын элдин тарыхын кайра аңдап-билүү аракеттерин эсептешет: «Жаңы муундун тарыхка назар салышкан жазуучулары өткөн мезгил тууралуу жаңы сөз айтышаарын түшүнүшкөн, ошондуктан аларга Кыргызстандын гана

эмес, Россиянын, Казахстандын, Өзбекстандын архивдеринде да чымырканып иштешке туура келген. Алардын эмгегине таазим жана урмат-сый. Натыйжада азабы арбын Кыргызстан боюнча трагедиялуу барактарды ачыктай турган, мурда жаап-жашырылып келген маалыматтар алынды. Жапаркул Токтоналиевдин «Хан Ормон», Жумакадыр Эгембердиевдин «Канат хан», акын Эрнис Турсуновдун «Балбай», Сооронбай Жусуевдин «Курманжан датка», Жапаркул Токтоналиевдин «Баатыр Шабдан», Сардарбек Рыскуловдун «Шамен», «Төрөкелди» ж.б. китептери ушундайча жаралды. Жапаркул Токтоналиевдин эки томдон турган «Хан Ормон» романында XIX кылымдагы кыргыз элинин турмушу, мурда прогрессивдүү жана позитивдүү эч нерсе айтылбаган кыргыз элинин биринчи ханы Ормондун ишмердиги чагылдырылды. Бул чыгармаларда совет доорунда «реакциячыл» деп аталып, бирок кыргыз эли, анын келечеги үчүн өмүрүн аяшпаган XIX кылымдагы жана XX кылымдын башындагы тарыхый инсандар тууралуу маалыматтар такталып, конкреттештирилип, текшерүүдөн өткөрүлгөн (Үкүбаева, Л., Буржубаева Д. Слово о современном состоянии кыргызской литературы (Текст) // Литературный Кыргызстан. – 2020. – № 1. – С.218-227).

XX кылымда кулачы кыйла жайылган тарыхый проза жаңы кылымда өзүнүн мезгилдик жана идеялык-мазмундук чектерин кеңейтет. XXI кылымда А. Газиевдин (кесипкөй тарыхчылар В.Плоских, В.Мокрынин жана Ю.Бородиндин адабий псевдоними): «Барс бек каган кыргызов» (2002), «На берегах Яксарга» (2010), «Киргизские лидеры, долгий путь к России» (2010), «На берегах Иссык-Куля. Горная царица. Пржевальский буревестник» (2010), «Пулат хан» (2010) деген тарыхый повесттери жана новеллалары жарык көрөт.

А.Бекбалаев окумуштуу жана тарыхчы катары көөнө тарыхка айрыкча ынтызар болуп, Аммиан фон Бек деген псевдоним менен «Баламбер - хан гуннов», «Ундин - хан гуннов», «Атилла - хан гуннов» аттуу романдары кирген «Гунны» (2009) деген тарыхый үчилтигин жарыкка чыгарат. А.Бекбалаевдин илимий-көркөм концепциясын кыргыздар гунндардын урпактары болуп эсептелет деген ой аралап өтөт. 2006-жылы ал «Дорога в тысячу ли или сказание о дунганском народе» аттуу этнографиялык тарыхый романын жарыялайт. Анда романы А.Бекбалаевдин көркөм методунун мүнөздүү белгилери, б.а., тарыхты этнографиялык тиричилик аркылуу баяндоо ыкмасы ачык көрүнөт.

Айтылгандай, Кыргызстандагы орус прозасынын башатында аймак таануу жана очерктик адабият турат. Ал адабий процесстин бардык учурунда чоң орун ээлеп келген. XXI кылымда Вячеслав Александровдун «Забег в небеса» аттуу көбүнчө өз турмушуна байланышып, туристтик ишмердикке жана Кыргызстандын альпинисттерине арналган аңгемелер жана очерктер китеби чыгат. «Раритет» басмаканасынын жана дүкөндөрүнүн негиздөөчүсү Виктор Кадыров мезгил мезгили менен аймак таануучулук жана документалдык повесттер менен очерктерин жарыялап келет. Анын «Знаки неба» (2010), «Золото Иссык-Куля» (2008) аттуу повесть, очерк жана эсселери буга мисал болот.

Нон-фикшн жанрында милициянын отставкадагы полковниги А.Зеличенко иштеп, «Диверсант из Мургаба» (2010), «Анаша для мятежа» (1015) деген аталыштардагы детективдик повесттери менен аңгемелерин чыгарды.

Кыргызстандын адабияты үчүн Б.Шамшиевдин «Каба - храброе сердце или путешествие будет опасным» (2019), «Я помню» (2019) деген кино жана телекөрсөтүү үчүн жазылган романдары жаңы көрүнүш болуп эсептелет. 20-кылымдагы «кыргыз керметинин» өкүлдөрүнүн бири болгон белгилүү режиссер жаңы заманда кино тартканга шарты келбей, көркөм прозага кайрылууга аргасыз болду. Анын бул чыгармаларында киноматографиялык башталыштар ачык байкалат.

XXI кылымдагы Кыргызстандын орус тилдүү адабиятында реализм мурдагыдай эле магистралдуу жол боюнча калып, ал Ч. Айтматов, М.Байжиев, А.Иванов, Т.Ибраимов, И.Лайлиева, А.Ахматов, Э.Жолоев, Ю.Эфф жана башка жазуучулардын чыгармачылыгы аркылуу чагылдырылды. Бул сыяктуу басылмалардын ичинен «Литературный Кыргызстан» коомдук-саясий жана көркөм-адабий журналынын башкы редактору А.Ивановдун «Брошенная колея», М.Байжиевдин «Рассказы и повести» (2005), Т.Ибраимовдун «Простите меня: повести и рассказы» (2011), М.Мурагалиевдин «Идол и Мария». Манасчи: романы» (2011), И.Лайлиеванын «Мигранты» (2011), А.Ахматовдун «Все собаки бегут на Запад» (2013), «Меч и перо» (2011) сыяктуу аңгеме, повесть жана романдары сыяктуу айрым кызыктуу чыгармаларды бөлүп көрсөтүүгө болот. Аталган реалисттик чыгармалар азыркы Кыргызстандагы жашоо-турмушундагы социалдык жактан шартталган социалдык-экономикалык адеп-ахлактык маселелерди көтөрөт.

Т.Мадылбайдын чыгармачылыгы «магиялык реализмдин» нугунда өнүгүп жатса, В.Михайлов-Лидский, О.Бондаренко, Д.Ащеулов, А.Хегай, Ю.Кулешова, А.Данияров жана башкалар өз чыгармаларын постмодернизм маданиятынын контекстинде жаратышат.

Адабиятчылар **А.Акматалиев, О.И.Ибраимов, К.И.Мамбеталиев, Л.Үкүбаева, И.Д.Лайлиева, Г.А.Айтпаева, Б.Т.Койчүев** жана башкалар XXI кылымдагы Кыргызстандын улуттук жазуучуларынын көркөм аң-сезиминдеги эволюцияны адилет белгилеп жүрүшөт. Адабиятчылар Ч.Айтматовдун чыгармачылык практикасын негиз катары алуу менен Кыргызстандын адабиятынын дүйнөлүк адабий процессте жооп берүүгө жарамдуу эволюциясын ачып берип жатышат.

2-баптын «Ч.Т.Айтматовдун «Кассандранын эн тамгасы» жана «Тоолор кулаганда: Кызкайып» романдарынын мифопоэтикасындагы публицистикалык мотивдер» деген 2-параграфы XX–XXI кылымдардагы адабий процессте Ч.Т.Айтматовдун чыгармачылыгынын ордун жана маанисин ачат. Жазуучу Ч.Т.Айтматовдун тагдыры, анын «Кассандранын эн тамгасы» жана «Тоолор кулаганда: Кызкайып» аттуу соңку романдарынын анализи өзүнүн мазмундук-формалык белгилери боюнча алар ар түрдүү экендигин тастыктап, мифопоэтикалык башталыш ар башка жазуучулардын чыгармачылыгында байкалып, өзүнө улуттук адабияттын тарыхый-маданий дискурсу камтуу менен анын андан аркы өнүгүүсүн аныктай тургандыгын айгинелейт.

Ч.Т.Айтматовдун көркөм методу белгилүү бир көркөм эволюцияга дуушар болгон. Алгачкы «Тоолор жана талаалар повесттери» романтикалуу умтулууларга каныктырылган. «Бетме-бет» повестинин баштапкы вариантында айрым бир мүнөздүү белгилери боюнча социалисттик реализмге жакын тур-

ган сезим менен милдеттин конфликтисинин негизин түзгөн классицизмдин сапаттарын байкоого болот. Жазуучунун бир чыгармасынан экинчи чыгармасына карай дүйнөгө карата мамилеси сынчыл жана акылгөй боло берген. Адабий сынчылар жана адабиятчылар Ч.Т.Айтматовдун соңку мезгилдердеги чыгармаларында «магиялык реализмдин» жана постмодернизмдин поэтикасына тиешелүү айрым экзистенциалдык мотивдерди айкындашты. Өз чыгармачылыгында Ч.Т.Айтматов мезгил менен кадамдаш болуп, кээде андан озуп, ХХ кылымдагы өзөктүү философиялык-нравалык көйгөйлөрдү козгоп, дүйнөлүк коомчулукка кыргыздардын көркөм дүйнө таанымынын өзгөчөлүгүн ачып берди да, ошону менен бирге улуттук заманбап маданияттын көпчүлүк тенденцияларына жана өнүгүүсүнө алдынала чыйыр салды.

2-баптын үчүнчү параграфы «А.И.Ивановдун прозасынын социалдык-нравалык проблематикасы»-деп аталып, анда жазуучунун чыгармачылык жолу, Кыргызстандын орус адабиятынын тарыхындагы анын орду сыпатталат; «Бунт в Центральном сквере» аттуу аңгемедеге уландысы бар «Верхом на облаке» романынын проблематикасы жана поэтикасы, «Чужой крест» романы талдоого алынат.

А. И. Ивановдун чыгармачылык тагдырында 1991-жылы адегенде «Литературный Кыргызстан» журналына жарыяланып, кийин өзүнчө китеп болуп чыккан «Верхом на облаке» аттуу чыгармасы айрыкча мааниге ээ болуп, жаңы тема - партиялык номенклатуранын турмушу жана окурмандар партиялык лидер С. Ибраимовдун кейиштүү өлүмү менен туташтырган сюжет коомдук чоң резонанс жараткан. «Верхом на облаке» романынын А. И. Ивановдун өзү үчүн олуттуулугу анын кайра иштелген вариантын жазуучу 2019-жылы басылган «Брошенная колея» китебине киргизип, 28 жыл мурда болгон окуяларга шарттуу-аллегориялык формада кайрылып, «Бунт в Центральном сквере» аңгемесин анын уландысы катары жазгандыгынан да көрүнөт. Жазуучу-реалист катары А. И. Иванов коомдук мамилелер менен каармандардын психологиясына гана эмес, чыгармаларынын поэтикасында символикалуу жаңырыкка ээ болгон окуяларга, деталдарга да кунт коюу менен карайт. ХХI кылымда жазылган «Бунт в Центральном сквере» аңгемесин «Верхом на облаке» романынын өзгөчө эпилогу деп карасак болот жана ал автор үчүн коомдук жана эстетикалык көз караштан маанилүү. Андан биз Назарбековдун кийинки тагдырын, анын Нурматовдун өлүмүнө тиешеси жоктугун билебиз. А. И. Иванов «Верхом на облаке» романындагы бардык нерселерге чекит койгондой болот. Ушундан улам романды жазып жатканда А. И. Иванов өз алдына көркөмдүк максаттарды гана койгон эмес десек болчудай. Эстетикалык өнүгтөн алганда аңгеме романдан адеп формалдуу, көркөм сүрөттөө каражаттары менен айырмаланат. А. И. Иванов өзүнө маанилүү ойлорду кыйытуу үчүн аңгемедө фантастикалык ыкмаларды колдонот. «Бунт в Центральном сквере» аңгемеси А. И. Ивановго жаңы, анын ичинде азыркы постмодернизм маданиятынан алынган көркөм-сүрөттөө каражаттарына издөө салуу жат эмес экендигин айгинелейт. Бирок реалисттик социалдык-детерминацияланган психологизм анын чыгармачылык доминантасы боюнча калат. Мунун далили катары «Ли-

тературный Кыргызстан» журналына жарыяланып, жазуучунун XXI кылымда басылган китептерине киргизилген көп сандаган аңгемелерин тартсак болот.

«Чужой крест» романы автобиографиялык мүнөз алып жүрөт, анда А. И. Ивановдун башка чыгармаларына караганда лирикалык, интимдик жана ишеним жаратуучу интонация жогору. Дээрлик бир мезгилде, бир жылдык айырма менен жарык көргөн, бир эле окуялар ар башка өңүттөн - эркек жана аялдын көз карашынан берилген А. И. Ивановдун «Чужой крест» жана С. Г. Суслованын «Предрасветный полет стрекозы» аттуу китептерин адабий сын байкоос албай, айланып өтү саяктанат. «Чужой крест» романындагы Олег менен Никанын образдарынын прототиптери бири автор А. И. Иванов, аялыныкы акын С. Г. Сулова экендиги шексиз. Романдагы реалисттик баяндоолорго бул жерде мистикалык, аллегориялык башталыш кошулуп кетет. Тагдыр, анын маңдайга жазылгандыгы темасы «Чужой крест» романында өзөктүү орун ээлеп, чыгарманын аталышы ар ким өз абийир-айыбы менен Голгофага барыш керектиги тууралуу библиялык мотивди аргасыз эске салат. А. И. Ивановдун XXI кылымда басылган «Чужой крест» жана «Брошенная колея» романдары жазуучунун чыгармачылык эволюциясын айгинелейт. Анын көркөм методу алда канча эркин болуп, автор адабий эксперименттерден коркпой калат да, негизи реалисттик баяндарга ар түрдүү шарттуу формалар болгон фантастиканы, мистиканы жана постмодернизм маданиятына мүнөздүү көркөм каражаттарды киргизет. А, И, Ивановдун эстетикалык көз караштарынын эволюциясы ар түркүн көркөм методдор менен багыттагы, ар башка жанр жана стилдеги чыгармалар жарыяланган «Литературный Кыргызстан» журналынын башкы редактору кызматында адабий-уюштуруучулук ишмердигинен да байкалат.

2-баптын төртүнчү параграфы «Талип Ибраимовдун көркөм дүйнөсү» деп аталып, анда көркөм дүйнө түшүнүгүн негиз катары кабыл алып, жазуучунун чыгармачылыгы анын реалдуу турмуш менен көп кырдуу байланыштарында талдоого алынат. Кыргыз жазуучусунун дүйнөгө болгон көз-карашы өзүнө улуттук кыргыз дүйнө таанымын сиңирип, кыйла эле татаал турмуштук тажрыйбанын карама-каршылыгын, дүйнөлүк адабияттын идеялык-көркөм дискурсу, формалардын ар түрдүүлүгүн жана кинонун тилдик каражаттарын чагылдырат. Чыгармалардын анализи Т. Ибраимовдун прозасына мүнөздүү болгон ойлоп табуучулук сапатын ачык көрсөтү. Кесипкөй кинематографист катары ал ар түрдүү эпизод-кадрларды жалгаштырат, бирок ачык берилген көркөм жана окуялуу көрүнүштөрдүн артында чыгарманын идеялык-маанилик терендигине алып чыгуучу подтекст бар. Т.Ибраимовдун чыгармаларындагы сюжеттик сызыктар динамикалуу жана айрым учурларда, күтүүсүз да болуп калат. Анын көркөм дүйнөсүндө реалдуу чындыктын сүрөттөлүшү автор тарабынан эки башка өзөк менен кош бирдиктүү маңызында берилет: чыныгы абал жана анын болумуштуулугу.

«Русская премия» конкурсунун жеңүүчүсү катары жарык көргөн «Старик и ангел» китебине кирген повесттер Талип Ибраимовдун чыгармачылыгынын реалисттик негизин жана социалдык-нравалык багытын айгинелейт. Улуттук дүйнөтааным, Кыргызстандын тарыхы, дүйнөлүк, ириде орус маданиятынын гуманисттик салттары Т.Ибраимовдун көркөм дүйнөсүнүн пайдубалын түзөт.

Экинчи глава боюнча корутундулар:

– Кыргыз адабиятынын тарыхында классицизм, романтизм, реализм, натурализм, модернизм, экзистенциализм жана постмодернизм сыяктуу дүйнөлүк маданияттагы багыттар менен доорлордун кыска убакта жана ыкчам ишке ашкан белгилерин байкоого болот;

– «Кассандранын эн тамгасы» романынын идеялык-эстетикалык доминанты болуп мифопоэтиканын, реалисттик жазуунун жана фантастикалык сюжеттин деңгээлинде берилген публицистикалык башталыш, «планетардык ой-жүгүртүүнүн» философиялык-нравалык идеялары эсептелет.

– Ч.Т.Айтматовдун «Тоолор кулаганда: Кызкайып» романында дүйнөнүн чыгарманын поэтикасынын бардык формалдык-мазмундук деңгээлдеринде ачыкталган дүйнөнүн кыргыздык сүрөттөлүшүнө кайра кайтып келип, эми улуттук образдарды өзгөчө символикалуу мааниге ээ кылат;

– Ч.Т.Айтматов азыркы керектегич глобалдуу коомго салттуу элдик маданиятты жана классикалык искусствону карама-каршы коет, ушундан улам кыргыз жазуучусунун романында айтылуу акыр заман мотивдери ачык-айкын жаңырып турат;

– Ч.Т.Айтматовдун чыгармачыл жолу дискурсивдүү түрдө ХХ кылымдагы улуттук кыргыз маданиятынын өнүгүүсүн чагылдырат, анда, адабият таануучулар белгилегендей, ар түрдүү адабий методдордун (классицизм, романтизм, реализм, экзистенциализм, сыйкырдуу реализм жана постмодернизм маданияты) издерин байкоого болот;

– Жалпысынан Ч.Т.Айтматовдун көркөм методуна карата чындыкты реалдуу чагылдыруунун артыкчылыгы тууралуу айтууга болот;

А. И. Ивановдун өз чыгармачылыгын журналист жана публицист катары баштоосу анын стилине из калтырбай койбой, баяндоодо тактыкка жана жыйынтыктуу стилге умтулуу байкалат. Анын көркөм методунун негизин тамыры классикалык жана ХХ кылымдагы орус адабиятына кеткен социалдык детерминациялаган реализм түзөт. А. И. Ивановдун чыгармаларында күнүмдүк агымдагы социалдык дүйнө сүрөттөлүп, авторду нравалык тандоо жолунда турган каармандын психологиясы кызыктырат. Кандай гана темага кайрылбасын анын чыгармаларынын негизинде көркөм психологизм призмасынан чагылдырылган социалдык проблематика жатат.

“Верхом на облаке” романын формалдык-мазмундук белгилери боюнча социалдык-психологиялык чыгарма дешке болот. “Бунт в Центральном сквере” аңгемеси анын өзгөчө бир эпилогу катары автордун коомдук жана эстетикалык көз караштары үчүн маанилүү. “Бунт в Центральном сквере” аңгемесинде негизинен реалисттик баяндоолордо автор фантастика-мистикалык каражаттарга да жол берет.

«Чужой крест» романы өмүр баяндык мүнөздө болгону менен көркөм метод көз карашынан алганда ХХ кылымда жарыяланган чыгармаларына караганда алда канча эркин жана лирикалуу интимдик мүнөздө. Романдагы реалисттик баяндар прототиби автордун өзү болгон каармандын тагдырындагы көп жагдайларды ачып берүүгө жарамдуу мистика менен кезектешип жайгашат.

–Талип Ибраимовдун көркөм дүйнөсү кыргыз элинин этногенетикалык эс тутуму, орус тилинде филологиялык жана искусство таануучулук билим алуу, жеке инсандык тагдырдын сыноолору, көркөм чыгармачылыктын табиятына карата кесиптик кинематографиялык көз-карашы менен аныкталат;

–Талип Ибраимовдун көркөм методунун негизи болуп нравалык-психологиялык көйгөй жана «жөнөкөй адамга» ынтаа коюу менен байланышкан реалисттик искусствонун принциптери эсептелет. Талип Ибраимовдун көркөм адабий дүйнөсүнүн негизин түзүүчү болуп жалпысынан социалдык-психологиялык деп мүнөздөөгө мүмкүн болгон повесть жана аңгеме жанрлары эсептелет;

– Т.Ибраимовдун чыгармаларынын поэтикасында чоң ролду өзүнө психологиялык подтекстти камтыган катарлаш тизмектүү сүрөттөөлөр жана каармандардын диалогу ойнойт.

3-бап «Кыргызстандын прозасы жаңы табылгалар: идеологиялык, тематикалык жана жанрдык көп түрдүүлүк, азыркы орус прозасынын поэтикасынын оригиналдуулугу» деп аталып, үч параграфтан турат.

3-баптын биринчи параграфы – «Олег Бондаренконун прозасынын психологизминин көркөм өзгөчөлүгү» Олег Бондаренконун «Однажды во Вселенной: Сборник слегка сумашедших рассказов» китебин талдоого арналган. Жыйнактын курамы өзүнө фантастикалуу жана реалисттик аңгемелерди камтып, алар жыйнакта «И немного реализма» главасы деп берилет, анда ошондой эле сценарийлер («Почти сценарий») жана ырлар («Всяко разное») бар.

Олег Бондаренконун көркөм чыгармачылыгы ар түрдүү: реалисттик чыгармалар менен бирге анда жетишерлик чоң мааниге, атүгүл өзөктүү мааниге эгедер болгон, ар түрдүү көркөм шарттуулуктарды, баарыдан мурда, абсурдду таяныч туткан чыгармаларга негизги орун берилген. Ушул фактынын өзү көркөм психологизм позициясынан анын чыгармаларына болгон биздин кызыгуубузду жаратты. О.Я. Бондаренко ар түрдүү жанрларда жазат, бирок аңгемелерге жана новеллаларга артыкчылык берет. Ушул «чакан» жанрларда каармандардын толук кандуу жана ар тараптуу психологиялык дүйнөсүн ачып берүү кыйла татаал, бирок көпчүлүк учурда мына ушунун өзү жазуучунун чыгармачылык көркөм ой-максатынын өзгөчө милдети болуп калат. Философ жана жазуучу О.Бондаренкону баарынан мурда адамдын жалпы тектештик психологиялык мүнөздөмөлөрү кызыктырат.

3-баптын «Дмитрий Ащеуловдун прозасынын дүйнөсү жана антидүйнөсү» аттуу экинчи параграфында жазуучунун чыгармаларынын жанрдык өзгөчөлүктөрү жана поэтикасы каралат. Дмитрий Ащеуловдун чыгармаларынын жанрдык табиятын жана методун аныктоодогу Г.Н. Хлыпенконун (фантастика), Б.Т. Койчуревдин (модернизм), М.С. Савинанын (сюрреализм) жана Л.В. Иванованын (фантази) ар башкача концепцияларына назар салуу менен, биз жазуучунун постмодернизм маданиятынын контексттиндеги чыгармаларын талдоолорго көңүл бурабыз. Жазуучунун прозасына оюндук жана виртуалдык башталыш мүнөздүү. Анын чыгармаларынын поэтикасын анализдөө өз чыгармачылыгында постмодернизмдин көптөгөн формалдуу белгилерине карабастан Дмитрий Ащеулов классикалык адабияттын гума-

нисттик салттарына жана модернизм дооруна таянган деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

3-баптын «Владимир Михайлов-Лидскийдин прозасынын жанрдык-стилдик өзгөчөлүгү» деп аталган үчүнчү параграфында деп аталган үчүнчү параграфында бул маселе «Русский садизм», «Сказки нашей крови» романдарынын, «Игра в пепел» повестинин негизинде айкындалат. Жанрдык-стилдик көз-караштан алганда биз алардын постмодернисттик полифониялык чыгармалар экендигин көрөбүз. Ролдук жана стилдик көп добуштуулук постмодернисттик адабиятка мүнөздүү сапат. Ошол эле учурда В. Михайлов-Лидский үчүн документтерге, архивдик булактарга кайрылуу, доордун тарыхый, этнографиялык, турмуш-тиричиликтик реалдуулуктарын иликтөө олуттуу иш. Анын чыгармалары окурмандардын кеңири чөйрөсүнө багытталган, автор өзү чыгармаларын медиа-мейкиндикте жигердүү жайылтууга аракет жасап, адабий сынактарга ийгиликтүү катышып жүрөт. Кыргызстандык жазуучу өз кесибинде болгон дараметин гана көрсөтпөстөн, ошондой эле окурмандар арасында кеңири таанылууну, коммерциялык ийгиликке жетишүүнү көздөгөн заманбап жазуучулардын өкүлү болуп эсептелет.

Үчүнчү глава боюнча корутундулар:

– Социалдык-саясий өзгөрүүлөр, Кыргызстандын эгемендүүлүккө ээ болушу жөнөкөй айтканда, орус тилдүү жазуучулардын макамын жана дүйнө таанымын өзгөрттү, бул болсо өз кезегинде алардын чыгармаларынын идеялык-стилистикалык мүнөздөмөлөрүн өзгөрүшүнө алып келди;

– Олег Бондаренко прозалык чыгармачылыкта негизинен аңгемелерди жаратат, бирок аларды ар түрдүү жанрдык түрлөрүндө: фантастикалык, социалдык-психологиялык, аңгеме-абсурдда, утопияда жана антиутопияда ж.б. сынап көрүү менен жаратат. О.Бондаренконун чыгармачылыгында философиялык-психологиялык жанрдагы аңгемелердин басымдуулугу шарттуу десек болот;

– О.Бондаренконун чыгармаларынын көркөм психологизми жалпылоочу-шарттуу мүнөзгө ээ.Олег Бондаренконун аңгемелеринин психологизмдик поэтикасынын негизинде баарынан мурда портреттик мүнөздөмөлөр, көркөм конфликт аркылуу чагылдырылуучу абсурд, ирония, сатира сыяктуу психологизмдин шарттуу принциптери жатат, диалогдор жана ички монологдор анын чыгармаларынын поэтикасында өзөктүү орун ээлейт;

– Олег Бондаренконун көркөм практикасында сыпаттоочулуктан алыстап, көркөмдүүлүк менен визуалдуулукка умтулуу өндүү азыркы адабий процессдин тенденцияларынын бири чагылдырылган. Олег Бондаренко интернет-ресурстар менен жигердүү иштейт, бул болсо анын чыгармаларынын чакандыкка жана окурман менен баарлашууга умтулуу сыяктуу формалдык-мазмундук структурасына таасир бербей койгон эмес;

– Дмитрий Ащеуловдун чыгармачылыгы жанрдык көп түрдүү мүнөзгө ээ, ал фантастикалуу аңгемелер, уламыштар, аңгеме-шизалар, антиутопиялар, аңгеме-аллегориялар жана гротескттерден турат;

– Д.Ащеуловдун аңгемелердин негизги темасы болуп күтүүсүз көз-караштан берилген азыркы адамдын социалдык дүйнөсү эсептелет. Көркөм-формалдуу

мамиле кылганда Дмитрий Ащеуловдун аңгемелерин постомодернизмдин маданиятына кошууга болот, бирок мазмундук-идеялык жактан аларга социалдык-нравалык көйгөйлөрдү коюу жана гуманисттик башталыш мүнөздүү. Дмитрий Ащеуловго түбөлүктүү образдарга жана мотивдерге кайрылуу жана аларды өзүнүн жекече көркөм вазийпасына ылайык азыркы замандагы коомдук турмуштун идеялык-эстетикалык керектөөлөрүнө жараша чечмелеп берүү мүнөздүү;

– Жеке тагдырын Кыргызстан менен бириктирген, аны ар түрдүү эл аралык сынактарда тааныткан В.Михайлов-Лидский орус жана дүйнөлүк көркөм салттар менен терең байланышкан;

– В.Михайлов-Лидскийдин чыгармаларынын негизги темасы болуп каармандардын мүнөздөрүн терең иштеп чыгып, жеке тагдырларды чагылдыруу аркылуу сүрөттөлгөн Россиянын тарыхы эсептелет, анда дүйнө менен көп кырдуу мамилелердеги жөнөкөй адамга өзгөчө көңүл бурулат. Владимир Михайлов-Лидскийдин чыгармалары үчүн жанрдык-стилдик чектердин бүдөмүк берилгени жана полиструктуралык тексттердин болушу мүнөздүү;

– «Русский садизм» романы кесипкөйлөрдүн жана окурмандардын ар түрдүү жана ар тараптуу сын-пикирин жаратышы жөн жерден эмес, анткени роман жанрдык жактан постмодернизм маданиятына мүнөздүү синкретизм жана көп добуштуу стили менен айырмаланат;

– «Сказки нашей крови» романы менен «Игра в пепел» повестин тамыры модернизм маданиятындагы аң-сезим агымын колдонууга жана М.Пруст менен Дж.Джойстун чыгармачылыгына кеткен стилистикалык биримдик бириктирип турат;

– «Сказки нашей крови» романы менен «Игра в пепел» повестинин сюжеттик-композициялык түзүлүшү Делеза, Гваттари, Бартом, Деррида, Дж. Х. Миллер, Ю. Кристевой, И. Хассандар... тарабынан негизделген ризоматтын таяныч тутат;

– Владимир Лидскийдин «Молчание» жана «Любить» аңгемелери бүгүнкү күндө жазуучунун көркөм дүйнөсүнүн кеңири экендигин айгинелейт, анын чыгармачылыгы орустун улуттук дүйнө таанымынан тышкары кыргыз дүйнө таанымындагы билимди, сый-урматты жана түшүнүүнү айкалыштырып турат;

– Владимир Михайлов-Лидскийдин чыгармалары үчүн конкреттүү реалдуулукка тууралашка мүмкүн болбогон өзгөчө мейкиндик-мезгилдик координаттар мүнөздүү, алар каармандардын субъективдүү аң-сезиминдеги чачыроолор аркылуу берилет, автор үчүн өткөн чак жана келер чак жок, ушул жерде жана ушул учурда гана инсан менен болуп жана өтүп жаткан учур чак гана бар. В.Михайлов-Лидскийдин стилдик манерасы үчүн постмодернисттик тексттерге мүнөздүү интертексттерди, реминисценцияларды жана парафраздарды, мифологемдерди, пастишаларды, гротесктерди, иронияларды жана башка көркөм-сүрөттөө каражаттарын колдонуу кадыресе көрүнүш. В.Михайлов-Лидскийдин көркөм тексттери үчүн дискурс жана нарратив түшүнүктөрү пайдубал болуп эсептелет, бирок аларда дайыма автордун жалпы адамзаттык баалуулуктарды таяныч туткан гуманисттик позициясы берилет.

КОРУТУНДУ

Кыргызстандын орус жана орус тилдүү адабиятын, айрыкча прозасын диахроникалык жана синхрондук талдоолор бизди төмөнкүдөй тыянактарга алып келди:

Биринчиден, Кыргызстан жөнүндөгү орус адабияты менен Кыргызстандын орус тилдүү адабияты түшүнүктөрүн айырмалоо керек. Орус адабиятында кыргыз темасынын пайда болушу Россиянын Борбордук Азия аймагындагы геосаясий, илимий жана маданий кызыкчылыктары менен шартталган. XIX-XX кылымдардагы орус адабияты Кыргызстан жөнүндө илимий, тарыхый, край таануу, очерктик-документалдык, көркөм тексттер менен чагылдырылган, бул россиялык коомдук ой-пикирлердин ушул аймакка болгон кызыгуусу арта баштагандыгын айгинелеген. Кыргызстандын орус адабияты туура XX кылымдын биринчи жарымында «Ала-Тоонун бийик мунарасынын» астындагы тоолуу аймак менен жашоосун байланыштырган жана аны өз мекеним деп эсептеген жазуучулардын чыгармаларында пайда болгон. Кыргызстандын профессионалдык орус прозасынын калыптануу мезгилинде ар кандай жанрлар болсо да, очерк, повесть жана аңгеме жанрлары артыкчылык кылды. XX кылымда Кыргызстандагы орус прозасынын негизги көркөм методу «социалисттик реализм» деп аталды да, айрым чыгармаларда СССРдин коммунисттик партиясынын идеологиялык негиздерине каршы келбеген романтикалык пафос байкалды.

Экинчиден, бирдиктүү коомдук-саясий, идеологиялык, билим берүү жана маданий мейкиндиктеги жашоо чындыгы, аны орусташтыруу тарыхый-адабий феномендин - Советтер Союзунун Социалисттик Республикаларынын курамына кирген ар кыл элдердин өкүлдөрүнүн орус тилдүү адабиятынын пайда болушуна шарт түздү. Коммунисттик идеологиядан тышкары, улуттар аралык байланыш деп аталган тил менен бекемделген, бирдиктүү көп улуттуу империянын алкагындагы *орус тилдүү адабият* концепциясы белгилүү бир жалпылоочу, сапаттык жана идеологиялык коннотацияга ээ болгон. СССРдин курамына кирген ар башка элдердин орус тилдүү адабияты «Советтик адабият мазмуну боюнча бирдиктүү жана улуттук формасы боюнча ар башка» деген идеологиялык ураанды тастыктагандай болуп, орус тилинин ролу жана маанисин көп улуттуу мамлекеттик формацияда бекемдеши керек болгон. Орус тилдүү адабият орус тилиндеги адабияттан дүйнөнүн көркөм сүрөттөлүшү, анын башка тилде берилиши боюнча айырмаланып турат, бул табигый түрдө чыгармалардын поэтикасына жана стилине таасирин тийгизет. Кыргыз Республикасынын азыркы реалдуулугундагы *орус тилдүү адабият* түшүнүгү эч кандай дүйнө таанымдык, идеологиялык жана этникалык принципти сактабайт: орус тилинде ар кайсы улуттун өкүлдөрү - орус, кыргыз, еврей, украин, немец, корей, уйгур, дунган, казактар жана башкалар жазышат. Ошол эле учурда, алар Кыргызстанды өз мекеним деп эсептешет жана өз тексттеринде туулган жер менен бекем байланышта болгон өз дүйнөлөрүн чагылдыруу аларды бириктирип турат. Кыргызстандын XX кылымдагы орус тилдүү адабиятына Ч.Айтматовдун, М.Байжиевдин, К.Өмүркуловдун, У.Токомбаевдин, И.Ибрагимовдун, Т.Ибраимовдун,

И.Лайлиеванын, Д.Тилепбергенованын чыгармалары таандык деп айтууга болот. Биздин көз карашыбызда ХХI кылымда мурунку кылымдагы орус тилдүү адабиятка тиешелүү сапаттар ыдырап, *Кыргызстандын орус жана орус тилдүү адабияты* сыяктуу терминдерин ар кандай улуттагы орус тилинде жазган жазуучуларга карата колдонуу толук мүмкүн болуп калды. ХХI кылымдагы орус тилдүү жазуучулар, бир аз болсо да улуттук дүйнө тааным менен аны чагылдыруунун лингвистикалык формасынын ортосундагы карама-каршылыктардан алыс турушуп, өзүлөрүнүн көркөм методдорун, жанрларын, поэтикасын, маданий салттарын тандоодо эркин болушту.

Үчүнчүдөн, жалпысынан Кыргызстандын, айрыкча орус тилдүүлөрдүн адабияты үчүн кылымдын башындагы адабияттын идеялык-эстетикалык изденүүсүн негизинен аныктаган Чыңгыз Төрөкулович Айтматовдун чыгармачылыгы өзгөчө мааниге ээ. Ч.Т.Айтматовдун көркөм методу белгилүү бир көркөм эволюцияга дуушар болбой койгон жок. Алгачкы «Тоолор жана талаалар повесттери» романтикалык умтулуулар менен сугарылса, «Бетме-бет» повестинин түп нускасында *социалисттик реализмдин* айрым мүнөздүү белгилерине жакын турган классицизмдин өзгөчөлүктөрүн байкоого болот. Чыгармадан чыгармага жазуучунун дүйнөгө болгон көз-карашы барган сайын сынчыл жана акылгөй, чындыкты чагылдыруунун көркөм формалары ар түркүн боло берген. Жалпысынан, Ч.Т. Айтматовдун чыгармачылыгы реалисттик багытта өнүгүп келди деп айтууга болот. Ч.Т. Айтматовдун «Кассандранын тамгасы» романы көп катмарлуу жанрдык поэтикалык түзүлүшкө жана курч актуалдуу мүнөзгө ээ, бирок ошол эле учурда ал геосаясий катаклизмдерден, идеологиялык иллюзиялардын, анын ичинде «планетардык ой жүгүртүү» концепциясынын кыйрашынан улам келип чыккан жазуучунун чыгармачыл жана руханий кризисинин далили болуп эсептелет. Көптөн күткөн Ч.Т.Айтматовдун «Тоолор кулаганда: Кызкайып» романы туулуп өскөн жерине, өзүнүн туулуп өскөн тарабына кайтып келгендигинин күбөсү болду. Ч.Т. Айтматовдун «Тоолор кулаганда: Кызкайып» романынын поэтикасы көп катмарлуу жана улуттук жана дүйнөлүк маданияттын идеялык-эстетикалык дискурсу өзүнө сиңирген, бирок архетиптик улуттук образдар - кыргыз жазуучусунун көркөм ааламынын негизи болуп саналат. Жазуучу Ч.Т.Айтматовдун тагдыры, анын акыркы формалдык-мазмундук нарктуулугу боюнча бири-биринен айырмаланган «Кассандранын эн тамгасы» жана «Тоолор кулаганда: Кызкайып» романдарынын анализи – мифопоэтикалык башталыш башка бир жазуучулардын чыгармачылыгында да өзүнө улуттук адабияттын тарыхый-маданий дискурсу сиңирүү жана анын кийинки өнүгүү жолун айкындоо менен көрүнө баштагандыгын айгинелейт.

Төртүнчүдөн, ХХI кылымдагы Кыргызстандын адабияты үчүн тарыхый жана маданий реалдуулуктар, заманбап жаңы чакырыктар жана жаңы муундагы жазуучулардын жана окурмандардын психотибинин өзгөрүшү менен шартталган идеялык-эстетикалык жана стилдик диапазонун кеңейиши мүнөздүү. ХХI кылымда Кыргызстандын орус тилдүү адабиятындагы реалисттик чыгармачылыгы Ч.Т. Айтматов, А.Иванов, Т.Ибраимов, И.Лайлиева, Д.Светличная, Ю.Эфф ...аркылуу берилген. Т.Мадылбайдын чыгармачылыгы «магия-

лык реализмдин» негизги нугунда өнүгөт. Бул көркөм методдун өзгөчөлүктөрү Ч.Т.Айтматовдун чыгармачыл практикасында да кездешет. В. Михайлов-Лидский, О. Бондаренко, Д. Ащеулов, А. Хегай, Ю. Кулешова, А. Даниярова жана башкалар өз чыгармаларын постмодернизм маданияттын контекстинде жаратышат. XXI кылымдын маданиятында биографиялык, мемуардык жана массалык адабият кеңири жайылып, жазуучулардын жана окурмандардын айрым муктаждыктарын канааттандырган, чындыгында искусство чыгармасы болууга жарамсыз параадабияттык көрүнүштөр пайда болот. Глобалдык жана маалыматтык дүйнөнүн шарттарында жаралып жаткан Кыргызстандын орус адабияты регионализмди женип, дүйнөлүк окурмандардын кеңири катмарына жетүүгө умтулат. Буга эң кеңири маанидеги «орус дүйнөсүнө» таанымал болушкан Т.Ибраимов, Т.Мадылбай, В.Шаповалов, О.Бондаренко, Д.Ащеулов, В.Михайлов-Лидскийдин чыгармачылыктары мисал болот.

Бешинчиден, Александр Иванович Иванов - Кыргызстандагы орус адабиятынын тарыхында өзгөчө роль ойногон жазуучу. Бул анын көркөм чыгармачылыгы жана да «Литературный Кыргызстан» коомдук-саясий жана көркөм журналынын башкы редактору катары профессионалдык адабий уюштуруучулук ишмердүүлүгү менен байланыштуу. А. И. Ивановдун чыгармачылыгынын диахрониялык сыпаттамасы жазуучунун публицистикалык жанрлардан көркөм чыгармачылыкка карай эволюциясын күбөлөп турат. 1990-жылдардан кийин бул иштер анда өзү тарабынан негизделген «Жизнь замечательных людей Кыргызстана» сериясынын чектеринде биографиялык прозаны жазуу менен айкалышты. Көркөм метод көз карашынан алганда А. И. Ивановдун социалдык шартталган реалисттик психологиялык прозага киргизүүгө болот.

А. И. Ивановдун чыгармачылык тагдырында 1991-жылы адегенде «Литературный Кыргызстан» журналына жарыяланып, кийин өзүнчө китеп болуп чыккан «Верхом на облаке» аттуу чыгармасы айрыкча мааниге ээ болуп, чоң резонанс жаратты. XXI кылымда жазылган «Бунт в Центральном сквере» аңгемесин «Верхом на облаке» романынын өзгөчө эпизоду деп карасак болот жана ал автор үчүн коомдук жана эстетикалык көз караштан маанилүү.» «Чужой крест» романы автобиографиялык мүнөз алып жүрөт, анда А. И. Ивановдун башка чыгармаларына караганда лирикалык, интимдик жана ишеним жаратуучу интонация жогору. Романындагы реалисттик баяндоолорго бул жерде мистикалык, аллегориялык башталыш кошулуп кетет да, прототиби автордун өзү болгон каармандын тагдырындагы көп нерселерди ачыктап берет. А. И. Ивановдун XXI кылымда басылган «Чужой крест» жана «Брошенная колея» романдары жазуучунун чыгармачылык эволюциясын айгинелейт. Анын көркөм методу алда канча эркин болуп, автор адабий эксперименттерден коркпой калат да, негизги реалисттик баяндарга ар түрдүү шарттуу формалар болгон фантастиканы, мистиканы жана постмодернизм маданиятына мүнөздүү көркөм каражаттарды киргизет.

Алтынчидан, Талип Ибраимовдун көркөм дүйнөсү кыргыз элинин этногенетикалык эс-тутуму, орус тилинде филологиялык жана искусство таануучулук билим алуу, жеке тагдырдын өйдө-төмөндүктөрү, көркөм чыгармачылыктын табиятына кесиптик кинематографиялык көз-карашы менен аныкталат.

Талип Ибраимовдун көркөм методунун негизин адеп-ахлактык проблематика жана «карапайым адамга» ынтаа койгон реалисттик искусствонун принциптери түзөт. Анын чыгармачылыгы жалпысынан социалдык-психологиялык деп мүнөздөөгө мүмкүн болгон повесттер менен аңгемелерден турат. Т.Ибраимовдун чыгармаларынын поэтикасында подтексттик психологиялык мааниге ээ болгон көркөм-сүрөттөө катарлары жана каармандардын диалогдору маанилүү ролду ойнойт. Т.Ибраимовдун көркөм дүйнөсү кыргыз элинин тарыхын дүйнөлүк маданияттын контекстинде турмуштун оор жолун басып өткөн кайдыгер эмес жазуучунун калеми аркылуу замандаштарынын драмалуу социалдык-нравалык жашоосун чагылдырат.

Жетинчиден, О.Бондаренконун «Однажды во Вселенной...» жыйнагындагы, «Литературный Кыргызстандагы» жана «Новая литература Кыргызстана» сайтындагы чыгармаларын талдоо алардын интеллектуалдык табиятынан кабар берет. Аларда көркөм идея жетектөөчү орунда турат да, О.Бондаренко фантазия жана абсурд жанрында өзгөчө бир философиялык-психологиялык аңгемелерди жаратат. О.Бондаренконун чыгармаларындагы көркөм психологизм жалпылоочу-шарттуу мүнөзгө ээ. Анын повесттериндеги психологизмдин поэтикасынын пайдубалында, биринчи кезекте абсурд, ирония, сатира, портреттик мүнөздөмөлөр, көркөм конфликттер сыяктуу психологизмдин шарттуу принциптери жатат. Анын чыгармаларынын поэтикасында диалогдор жана ички монологдор өзөктүү орунду ээлейт. Олег Бондаренконун көркөм практикасы сүрөттөөчүлүктөн экспрессивдүүлүккө жана визуалдаштырууга өтүүдөн турган заманбап адабий процесстин тенденцияларынын бирин чагылдырат. Олег Бондаренко интернет-ресурстар менен жигердүү иштейт, бул анын чыгармаларынын формалдуу мазмунуна таасирин тийгизет да ал чакан чыгарма аркылуу окурман менен баарлашууга умтулат.

Сегизинчиден, Дмитрий Ащеуловдун чыгармачылыгы көп жанрлуу мүнөзгө ээ болуп, ал фантастикалык окуялар, притчалар, шиз-окуялары, антиутопиялар, аңгеме-аллегориялар жана гротесктерден турат. Д.Ащеуловдун аңгемелеринин негизги темасы - күтүүсүз өңүттөн берилген азыркы учур адамынын социалдык дүйнөсү. Дмитрий Ащеуловго түбөлүк образдарга жана мотивдерге кайрылуу мүнөздүү, жазуучу аларды өзүнүн көркөм вазийпасына ылайык коомдук жашоонун заманбап идеялык-эстетикалык муктаждыктары менен байланыштырып, чечмелөөгө аракет жасайт. Дмитрий Ащеуловдун аңгемелерин көркөм жана формалдуу түрдө постмодернизм маданияты менен байланыштырса болот, бирок мазмундук-идеялык жактан аларда социалдык жана адеп-ахлактык көйгөйлөр коюлуп, гуманисттик башталышка негизделет.

Тогузунчудан, өзүнүн жеке тагдырын Кыргызстан менен байланыштырып, ар кандай эл аралык сынактарда анын атынан катышкан Владимир Михайлов-Лидский орус жана дүйнөлүк көркөм салт менен терең байланышта турат. В.Михайлов-Лидскийдин чыгармаларынын негизги темасы каармандарынын кулк-мүнөздөрү терең иштелип, инсандык жеке тагдырларды чагылдыруу аркылуу берилген Россиянын тарыхы болуп эсептелет. Жазуучунун жана драматургдун чыгармачылыгы постмодернизм маданиятына ылайык өнүгүп келе жатат, ошон-

дуктан Владимир Михайлов-Лидскийдин чыгармаларынын жанрдык-стилдик чен-өлчөмдөрү күнүрт жана тексттери полиструктуралуу. Кесипкөйлөрдүн жана окурмандардын эки ача сынчыл баасын жараткан «Русский садизм» романы постмодернизм маданиятына мүнөздүү болгон жанрдык синкретизм жана стилистикалык полифония менен айырмаланат. «Сказки нашей крови» романы менен «Игра в пепел» повестин сюжеттик-композициялык жактан тамыры модернизм маданиятында жаткан аң-сезим агымы, М.Пруст менен Д.Жойстун чыгармачылыгы стилдик биримдикке ээ кылып турат. «Сказки нашей крови» менен «Игра в пепелдин» сюжеттик-композициялык курулушу постмодернизмдин Делюз, Гваттари, Барт, Деррида, Дж.Х.Миллер, Ю.Кристева, И. Хасан сыяктуу теоретиктери тарабынан иштелип чыккан ризома принцибине негизделген. Владимир Михайлов-Лидскийдин чыгармаларына өзгөчө мейкиндик-мезгилдик координаттар таандык, алар конкреттүү реалдуулук менен тикелей айкалышпайт, тескерисинче, каармандардын субъективдүү аң-сезиминде чачыранды болуп берилет. В.Михайлов-Лидскийдин стили интертексттерди, реминисценцияларды жана парафразаларды, мифологемаларды, пастиша, гротескти, иронияны жана постмодерндик тексттерге мүнөздүү болгон башка көркөм-сүрөттөө жана экспрессивдик каражаттарды колдонуу менен мүнөздөлөт.

Оунчудан, Кыргызстандын орус прозасын талдоолор ал дүйнөлүк адабий процесс менен удаалаш өнүгүүнүн стадиялдык этаптарын тездетилген түрдө өткөндүгүн көрсөтүп турат. Коомдук турмуштун либералдаштырылышы коомдун муктаждыктарын чагылдырган ар кандай темадагы жана багыттагы китептерди басып чыгаруу мүмкүнчүлүгүнө алып келди. Кыргызстандын азыркы прозасы жанрдык өзгөчөлүктөрү менен гана эмес, ошондой эле көркөм чагылдыруунун методдору боюнча да айырмаланган чыгармалардан турат. Улуу жана орто муундун өкүлдөрү А. Иванов, М. Байжиев, В. Кадыров, В. Александров, А. Камышев, А. Зеличенко, А. Крячун, К. Караханиди, А.Ахматовдун реалисттик чыгармалары менен бирге О. Бондаренконун абсурд-ангемелери, Д. Каримов, А. Хэгай, Ю. Кулешованын фэнтези жана фантастикалары жарыяланды. Орус тилиндеги тарыхый проза кыйла жогорку деңгээлде А. Газиев, А. Сорокин жана Амиана фон Бектин чыгармаларында берилген. Булар менен катар Б.Мейманалиев менен Т.Мейманалиевдин «Потомок императора» романы өндүү квазитарыхый романдарга үлгү боло турган чыгармалар жарык көрдү. Жогорку деңгээлдеги реалисттик проза Александр Ивановдун «Чужой крест» жана «Брошенная колея» китептери, Александр Крячун менен Виктор Кадыровдун прозалары менен тартууланса, учурда жазуучулук кесиптеги өз орду үчүн Асан Ахматов да изденип жүрөт. Реалисттик баяндоо менен постмодернисттик көркөм формалардын өзүнчө синтези Израил Ибрагимовдун «Колыбель в клюве аиста» жана «Цыпленок и самолет» романдарына таандык. Көбүнчө биографиялык негизде жазылган жана өзгөчө көркөм артыкчылыгы менен айырмаланбаган, ышкыбоз авторлордун чыгармаларына Талант Жумабаевдин «Маккензи – чистая вода», Кубанычбек Ашыралиевдин «Пять с половиной месяцев в аду, или жизнь кыргызского студента в Лондоне» өндүү жана башка чыгармаларды кошууга болот. Постмодернисттик багытта Олег Бондаренко, Дмитрий Ашеулов, Артем Хэгай, Юлия Кулешова жана башкалар иш-

тешет. Массалык адабият деп аталган беллетристика жанры да абдан популярдуу болууда. Ошол эле учурда, бир эле жанрда көркөм деңгээли ар башка чыгармалар жаралып жаткандыгын дагы бир жолу белгилей кетүү зарыл. Мисалы, Илимкан Лайлиева биздин замандаштарыбыздын тагдырлары жөнүндө бир топ кесипкөйлүк деңгээлдеги реалисттик романдарды жаратса, ошол эле учурда массалык адабиятка ачык байланышкан “аялдар романынын» үлгүсү болгон Ева Аллинин «Азиатская Дикая Орхидеясы» (Мой голубой бриз) жарык көрөт. Бирок, автор өзү ага «эки бөлүктөн турган авантюралык-комедиялык роман» деген аныктама берет. Чыңгыз Исмаилов «Моя маленькая принцесса» сентименталдык романын жазат. Мистикалык адабиятка А. Крутиковдун “Арсель” китеби кирет. Фэнтези менен фантастика жанрлары кеңири таралат. Аталган жанрларда Д. Каримов, А. Хэгай, Ю. Эфф, Ю. Кулешова жана башкалар эмгектенишүүдө. Бул авторлор кыргыз авторлорунун фантастикалык чыгармалар жыйнагын чыгарууну демилгелешкен.

Он биринчиден, азыркы адабий процесстин анализи республиканын тарыхый, маданий жана социалдык-экономикалык чындыктарын айгинелеген Кыргызстандын орус адабияты республиканын тарыхый-маданий жана социалдык-экономикалык реалдуулуктарын чагылдыруу менен маалыматтык глобалдык коом доорундагы дүйнөлүк эстетикалык тенденциялардын жалпы агымында өнүгүп жаткандыгын айгинелейт. Кыргызстандын азыркы орус тилдүү адабияты өзүнүн эң мыкты көркөм көрүнүштөрүндө орус классикалык адабиятынын гуманисттик салттарын улантууда. «Кичинекей адам», «кемсинтилген жана кордук көргөн» адамдарга боорукердик, социалдык дүйнөдөгү адам темалары - Ч. Айтматов, Т. Ибраимов, Т. Мадылбай, Д. Ащеулов, О. Бондаренко, В. Лидской-Михайлов сыяктуу Кыргызстандын орус тилдүү жазуучуларынын чыгармачылыгында жетектөөчү орун ээлейт. Кыргызстан азыркы орус тилдүү жазуучулар үчүн туулган жер деген сезимге оролуп турат да, кандай гана чыгармаларды жазбасын, кандай гана жанрларды өркүндөтүшпөсүн, алардын чыгармаларында алар жашаган жерге таандык заманбап чындыктар жана карама-каршылыктар чагылдырылган. Бул фактылардын көрсөткүчү катарында Олег Бондаренконун россиялык жарандыгын кыргызстандыкка алмаштырганын, Владимир Лидский-Михайловдун Россияда жашаганга мүмкүнчүлүктөрү жана каражаты болгонуна карабастан кыргыз жергесинде туруктуу жашап, өз чыгармаларын жаратып жаткандыгын көрсөтүүгө болот.

Кыргызстандын азыркы орус тилдүү адабияты боюнча биз жүргүзгөн иликтөөлөр орус тилиндеги прозанын тарыхый-маданий дискурсу жана учурдагы абалын анализдөөнүн биринчи аракети болду.

Азыркы адабиятты, анын ичинде орус тилиндеги адабиятты изилдөөнүн мындан аркы келечеги кең. Алар: мурасчылык жана жаңычылдык; дүйнөлүк, орус жана кыргыз адабиятынын салттарынын таасири; идеологиялык, тематикалык жана жанрдык системанын дүйнөлүк жана улуттук маданияттын контекстиндеги сыпаттамасы; айрым жанрлардын, чыгармалардын жана жазуучулардын чыгармачылыгынын поэтикасы; заманбап технологиялардын жана массалык маданияттын өзгөрүп жаткан көркөм сөз өнөрүнүн формаларына жана каражаттарына тийгизген таасири өндүү көрүнүштөр.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ ЖОБОЛОРУ ТӨМӨНКҮ ИЛИМ-ИЙ МАКАЛАЛАРДА ЧАГЫЛДЫРЫЛГАН:

1. **Джолбулакова, Ч.А.** Некоторые вопросы современной русскоязычной прозы Кыргызской Республики [Текст] / Ч.Джолбулакова // Вестник КГУСТА им. Н. Исанова. - №4 (54). – 2016. – стр. 203-206.

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_29458460_10360848.pdf

2. **Джолбулакова, Ч.А.** Художественное своеобразие психологизма прозы Олега Бондаренко [Текст] / Ч.Джолбулакова // Вестник КГУСТА им. Н. Исанова. - №2 (56). – 2017. – стр. 96-99.

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_32294972_70141580.pdf

3. **Джолбулакова, Ч.А.** Некоторые вопросы современной русскоязычной прозы Киргизии [Текст] / Ч.Джолбулакова // Вестник КГУСТА им. Н. Исанова. - №2 (56). – 2017. – стр. 93-95.

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_32294971_90610482.pdf

4. **Джолбулакова, Ч.А.** Понятия русская и русскоязычная литература в литературоведении и литературной критике второй половины XX - начала XXI века. [Текст] / Ч.Джолбулакова // Вестник Псковского гос. университета. Серия: социально-гуманитарные науки. - №7. – 2018. – стр. 64-68.

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_36927086_38650643.pdf

5. **Джолбулакова, Ч.А.** Становление и развитие русской прозы Кыргызстана: историографический дискурс [Текст] / Ч.Джолбулакова // Вестник КРСУ. – Том 18. - №5. – 2018. – стр. 57-62.

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_35332844_55573708.pdf

6. **Джолбулакова, Ч.А.** Публицистические мотивы в мифопозитике романов Ч. Айтматова «Тавро Касандры» и «Когда падают горы»: Вечная Невеста». [Текст] / Ч.Джолбулакова // Хабаршысы-Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана. – Серия: «филологические науки». - №2(49). – 2018. – стр. 116-123.

<https://www.ablaikhan.kz/ru/component/mailto/>

7. **Джолбулакова, Ч.А.** Пространственная организация романов Ч. Айтматова «Тавро Кассандры» и «Когда падают горы (Вечная невеста)». [Текст] / Ч.Джолбулакова // Актуальные вопросы образования и науки. - №2(68). - 2019. – стр. 120-126.

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37157173_27871682.pdf

8. **Джолбулакова, Ч.А.** Идеино-эстетические поиски современной прозы Кыргызстана на русском языке [Текст] / Ч.Джолбулакова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Том 12. - №10. – 2019. – стр. 71-75 стр.

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41172033_57527902.pdf

9. **Джолбулакова, Ч.А.** Жанрово – стилевое своеобразие прозы Владимира Михайлова- Лидского [Текст] / Ч.Джолбулакова // Актуальные вопросы образования и науки. - №1(67). – 2019. – стр. 112-118.

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41226570_78712289.pdf

Джолбулакова Чолпон Арсыматованын «Кыргызстандын азыркы орус прозасынын өзгөчөлүктөрү» деген темадагы 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Өзөктүү сөздөр: адабий процесс, адабий багыттар, жанр, кыргыз адабияты, көркөм дүйнө, орус жана орус тилдүү адабият, поэтика, психологизм, стиль.

Изилдөөнүн предмети: Кыргызстандын азыркы орус тилдүү прозасынын тарыхый-маданий, идеялык-эстетикалык жана жанрдык-стилдик өзгөчөлүгү.

Изилдөө объектиси: Ч.Айтматовдун, Т.Ибраимовдун, А.Ивановдун, О.Бондаренконун, Д.Ащеуловдун, В.Михайлов-Лидскийдин чыгармалары боюнча берилген Кыргызстандын азыркы орус тилдүү прозасы.

Изилдөөнүн максаты: Кыргызстандын азыркы орус тилдүү прозасынын идеялык-тематикалык жана жанрдык-стилдик өзгөчөлүктөрүн айкындоо.

Изилдөө методдору: салыштырма тарыхый, тарыхый-маданий, салыштырмалуу-типологиялык жана герменевтикалык адабият таануунун принциптери. Салыштырма-тарыхый, тарыхый-маданий жана салыштырма-типологиялык методдор дүйнөлүк адабият тарыхынын контекстинде Кыргызстандагы орус тилдүү прозанын өнүгүү тенденциясын аныктоого негиз катары алынды. Орус тилдүү жазуучулардын чыгармаларын талдоо үчүн герменевтикалык адабият таануу методдору колдонулду.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Сунушталып жаткан эмгек азыркы орус тилдүү прозанын идеялык-тематикалык жана жанрдык-стилдик өзгөчөлүгүнө арналган биринчи монографиялык изилдөө болуп саналат. Диссертациялык дискуста биринчи жолу адабият таануудагы Кыргызстандын орус адабиятынын тарыхый жана маданий экскурсу диахрондук жана синхрондук багытта жүргүзүлдү. Талдоого алынган көркөм материал дагы көп жагынан биринчи жолу илимий электен өткөрүлдү. Диссертациянын темасы азыркы адабий процеске байланыштуу болгондуктан, анын тарыхый, маданий жана идеялык-эстетикалык өзгөчөлүгүн анализдөө жаңы болуп, адабияттагы жаңылыктарга болгон мамилени аныктайт.

Кыргызстандын адабият таануусунда алгач ирет азыркы прозанын классификациясы көркөм метод, модернисттик жана постмодернисттик дүйнө таанымдын Кыргызстандын азыркы орус тилдүү жазуучуларынын көркөм практикасында көрүнүштөрү боюнча жүргүзүлдү. Азыркы адабий процесстин идеялык-эстетикалык тенденцияларын жалпылоолордун жана адабияттагы жаңылыктарды талдоолордун негизинде биринчи жолу Кыргызстандагы орус адабиятынын өнүгүүсүнүн стадиялык этаптарын аныктоо аракетин көрүлдү.

Изилдөөнүн натыйжаларын колдонуу чөйрөсү: иштин материалдары университеттин «Орус адабиятынын тарыхы», «Кыргыз адабиятынын тарыхы», Евразия аймагынын орус жана орус тилдүү адабияты, улуттук адабияттардын өз ара байланышы, салыштырма-тарыхый адабият таануу жана Кыргызстандын прозасы боюнча атайын семинарларда жана курстарда колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Джолбулаковой Чолпон Арсыматовны на тему: «Особенности современной русской прозы Кыргызстана» на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности: 10.01.01 – кыргызская литература

Ключевые слова: жанр, кыргызская литература, литературный процесс, поэтика, психологизм, русская и русскоязычная литература, литературные направления, стиль, художественный мир.

Предмет исследования: историко-культурное, идейно-эстетическое и жанрово-стилевое своеобразие современной русской прозы Кыргызстана.

Объект исследования: современная русскоязычная проза Кыргызстана, представленная произведениями Ч. Айтматова, А. Иванова, Т. Ибраимова, О. Бондаренко, Д. Ащеулова, В. Михайлова-Лидского.

Цель исследования: выявление идейно-тематического и жанрово-стилевого своеобразия современной русскоязычной прозы Кыргызстана.

Методы исследования: принципы сравнительно-исторического, историко-культурного, сравнительно-типологического и герменевтического литературоведения. Сравнительно-исторический, историко-культурный и сравнительно-типологический методы положены в основу выявления тенденций развития русскоязычной прозы Кыргызстана в контексте истории мировой литературы. Методы герменевтического литературоведения использовались при анализе произведений русскоязычных писателей.

Научная новизна исследования: Представляемая работа является первым монографическим исследованием, посвящённым идейно-тематическому и жанрово-стилевому своеобразию современной русскоязычной прозы. В диссертационном дискурсе впервые в литературоведении даётся историко-культурный экскурс русской литературы Кыргызстана в диахронном и синхронном ракурсах. Художественный материал, привлекаемый для анализа, также во многом впервые подвергается научному анализу. Поскольку тема диссертации связана с текущим современным литературным процессом, анализ его историко-культурного и идейно-эстетического своеобразия являются новыми и определяют подходы к новинкам литературы.

Впервые в литературоведении Кыргызстана проводится классификация современной прозы с точки зрения художественного метода и проявления модернистского и постмодернистского мироощущения в художественной практике современных русскоязычных писателей Кыргызстана. На основе обзора идейно-эстетических тенденций современного литературного процесса и анализа новинок литературы мы впервые пытаемся обозначить стадийные этапы развития русской литературы Кыргызстана.

Область применения результатов исследования: материалы работы могут использоваться в структуре вузовских курсов «История русской литературы», «История кыргызской литературы», на спецкурсах и спецсеминарах, касающихся русскоязычной и русской литературы Евразийского региона, взаимодействия национальных литератур, сравнительно-исторического литературоведения и прозы Кыргызстана.

SUMMARY

Dzholbulakova Cholpon Arsyamatovna

“Features of modern Russian prose in Kyrgyzstan” The thesis is submitted to confer the scholarly degree of a candidate of philology. Specialty 10.01.01 – Kyrgyz literature.

Key words: genre, Kyrgyz literature, literary process, poetics, psychology, Russian and Russian-speaking literature, literary movements, style, art world.

The research of the thesis subject - historical and cultural, ideological and aesthetic, genre and style features of modern Russian prose of Kyrgyzstan.

The object of the thesis - contemporary Russian-language prose of Kyrgyzstan, represented by the works of Ch. Aitmatov, T. Ibraimov, A. Ivanov, O. Bondarenko, D. Ascheulov, V. Mikhailov-Lidsky.

The aim of the thesis is to identify the ideological thematic and genre-stylistic uniqueness of the contemporary Russian-language prose of Kyrgyzstan.

Methods of research. Principles of comparative-historical, historical-cultural, comparative-typological and hermeneutic literary studies. Comparative-historical, historical-cultural and comparative-typological methods are the basis for identifying the trends in the development of Russian-language prose of Kyrgyzstan in the context of the history of world literature. The methods of hermeneutic literary criticism were used to analyze the works of Russian-speaking writers.

Scientific novelty of research. This work is the first monographic study devoted to the ideological thematic and genre-stylistic uniqueness of modern Russian-language prose. The dissertation discourse is the first in literary studies to provide a historical and cultural overview of Russian literature of Kyrgyzstan in diachronic and synchronic perspectives. The material of fiction that we attract for analysis is also, in many ways, the first to be scientifically analyzed. Since the theme of this dissertation is linked to the current contemporary literary process, the analysis of its historical and cultural, ideological and aesthetic uniqueness is new and determines approaches to the novelty of literature.

For the first time in literary studies of Kyrgyzstan, a classification of modern prose in terms of artistic method and manifestation of modernist and postmodernist worldview in the artistic practice of modern Russian-speaking writers of Kyrgyzstan is made. Based on the review of ideological and aesthetic trends in contemporary literary process and analysis of literary novelties for the first time we try to identify staged stages in the development of Russian literature of Kyrgyzstan.

Range of application. The materials of the work can be used in the structure of university courses “History of Russian Literature”, “History of Kyrgyz Literature”, in special courses and special seminars concerning Russian and Russian literature of the Eurasian region, interaction of national literatures, comparative and historical literary criticism and prose of Kyrgyzstan.